

EL POBLAT TROGLODÍTIC DE L'ARQUITECTURA DEL BUIT

Josep BLASI I BOVÉ
Departament d'Història de l'Art

S'ofereix en aquest informe la descoberta d'un fet que es presenta tant per la seva excepcionalitat documental com també, tal volta per aquesta mateixa seva singularitat, per l'alta problemàtica d'estudi com a una necessitat de coneixement públic i d'estímul per al seu aclariment. Nosaltres el donem a conèixer aquí primerament en sí mateix i, en segon lloc, exposarem el punt de vista dels nostres objectius de l'Història de l'Art, tal com vol suggerir el títol.

I. LA TROBALLA

Fa uns anys vaig anar recorrent les serres de Prades i La Mussara, interessat per les riqueses prehistòriques d'aquestes terres nostres.

En una d'aquestes sortides, després de visitar pel camí sobre Alcover unes pedreres, que suposen ja romanes per haver-hi trobat monedes d'ells, em vaig establir uns dies a Montreial per si podia trobar alguna cosa anterior a l'església romànica o a la repoblació de la comarca que tingué lloc al voltant del segle XII⁽¹⁾. Tret d'unes «stelles» circulars dipositades amb reverent sacralitat al cementiri, de característiques pre-romàniques, els resultats foren bastant negatius. Cal esmentar que en una cota feta tocant al presbiteri de l'església va aparèixer un crani amb la curiositat de no haver tingut mai dents, ja que no posseïa ni un sol alvèol sense cap mena de referència més. Aquí vàrem finir les recerques. Passàrem avís a les autoritats arqueològiques

(1) Carta de Repoblació de la vila de La Selva del Camp, 1165. Llibre Vert de l'Arxiu Comunal de La Selva.

civils i diocesanes, que es personaren allí, recolliren l'escàs material, en lliuraren un rebut ⁽²⁾ i marxaren. Nosaltres desitjàvem que s'hagués procedit a unes excavacions metòdiques i esbrinar la cosa, però no fou així.

Disposat a marxar, un fotògraf –que el rector del poble havia fet venir a fer vistes per a propagar les excel·lències de la localitat– em va dir que, si buscava coses rares, ell n'havia vist unes de molt estranyes.

Naturalment, vaig desfer les maletes per uns dies més i amb el fotògraf (home agut i obert a la curiositat) i el rector (amant de l'art, de la gent i d'aquella terra), començarem a fer camí per a veure de què es tractava.

No va ser fàcil trobar-ho. No cal dir les caminades per aquells barrancs, fins obligar-nos a repetir l'itinerari del fotògraf i, per fi, poder veure amb binocles i de lluny l'excel·lent document que descriurem. En un tros de paper marcàrem les referències per a poder fer-nos-hi presents. El rector identificà el lloc com l'avenc de El Glorieta. Tornàrem a Montreial, proveïrem del que ens semblà convenient i ens dirigírem a les fonts de El Glorieta, quasi tocant al poble mateix. Encertats de que estàvem en el punt precís, ens lligàrem unes cordes i ens despenjàrem per la paret de l'avenc, doncs el lloc era inaccessible i amb una fondària als peus que no feia massa gràcia. Però valgué la pena. Poguèrem veure i tocar, per fi, aquelles rareses.

D'aquells dies, d'unes visites posteriors i del que sembla haver arribat a un grau d'interès per al poblament tarragoní, per a la Història de l'Art, per a l'Arqueologia i per a la Història general, passo a presentar el document.

II. DESCRIPCIO GEOGRAFICA

Montreial és un poblet situat aproximadament en el creuer de les línies Alcover-Prades i La Mussara-Rojals.

El Glorieta és un rierol afluent del Francolí. Neix tocant a Montreial en un tret que esquinça la muntanya i, al fons, fa brollar d'ací d'allà les nombroses fonts d'aigua, que comença a juguetejar entre les roques escapant-se d'aquella fondària de pou. Després de besar els geranis que les dones d'Alcover posen a les parets del poble, voreja els horts de Vilallonga i, regades les hortalisses de El Rourell, s'abraça amb el company Francolí, corrent junts cap a les platges de la capital.

El document, per sempre «in situ», es troba a la part alta de El Glorieta, quasi en les mateixes fonts. Està ubicat a la part alta de la paret de l'avenc que mira plenament a migdia, amb una part, menys interessant, que queda ja en la planícia de superfície, (fig. 1).

Els terrenys bàsics generals són de formació triàsica, amb algunes formacions del juràsic i algunes insignificants mostres de terrenys variats. Presenta una estructura de cataclisme i de plegament, amb petits racons-no pas

(2) Aquest escrit quedà dipositat a la parròquia de Montreial.

valls-omplerts de terres, argila i arenes que les aigües han arrencat d'un i altre turó esmolat ⁽³⁾.

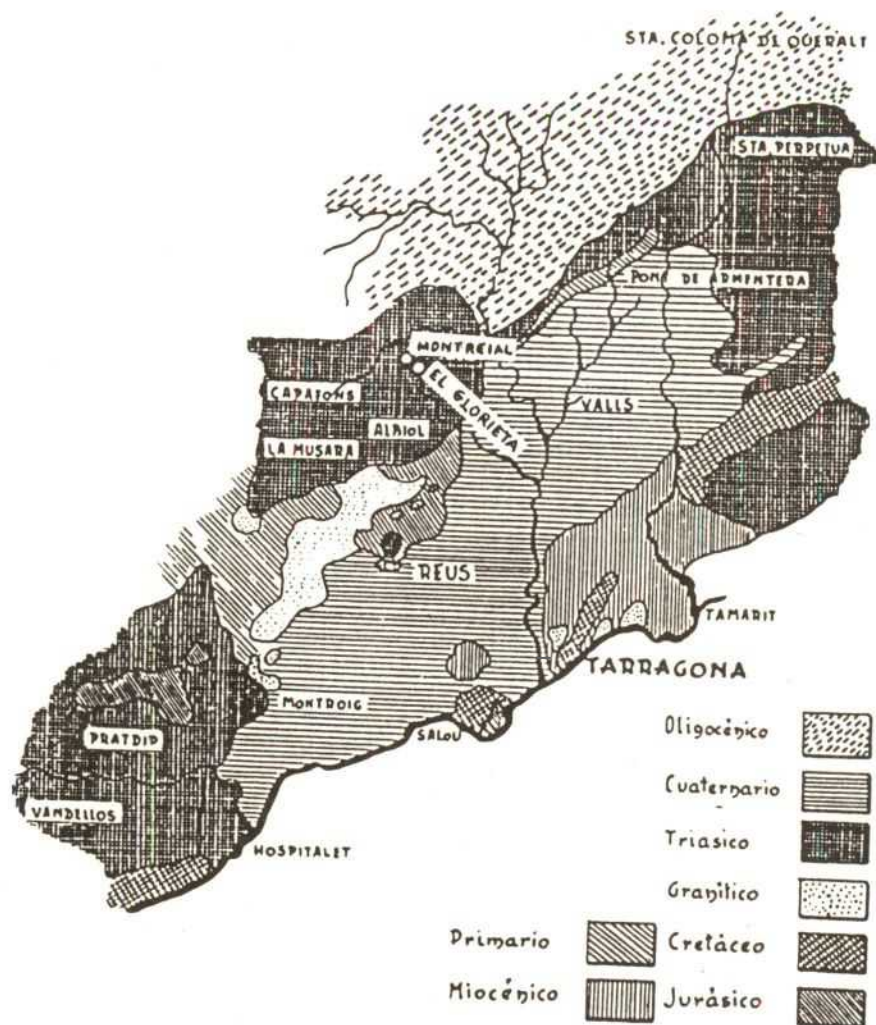

Figura 1. Mapa geogràfic i geològic de la província de Tarragona.

(3) IGLESIAS, J.: *Delimitació del camp de Tarragona*. Reus, 1930.

III. PRESENTACIÓ DEL DOCUMENT

Consta de dues parts ben diferenciades. La més important, insòlita i gairebé intacta és la de la paret de l'avenc, que designarem com a «santuari». L'altra, més pobre i esfumada, són unes llenques de terreny, com petites eres, amb alguna roca i coves reduïdes, que anomenarem «terrassa». L'un és un artefacte, l'altre un poblat.

1. *El conjunt*. La primera descripció ha de ser la del document en la seva totalitat.

L'obra integral presenta una topografia de les més idònies. Consta d'una part molt apropiada per a una vida sana, solejada, amb unes esplanades com a places i uns refugis per a protecció d'inclemències del temps i, no cal dir, aigua, fruits naturals, gramínies silvestres, fauna comestible de terra i aigua i, fins i tot, gran riquesa en mel, rovellons i trufes. El clima, com a zona «temperada», és agradable, només algun hivern és cru. Tot i estant en la més rocosa muntanya, té a prop una gran planícia com si fos una vall plana. Per altra part, disfruta dels boscos, vegetació i herbes aromàtiques i medicinals pròpies de les muntanyes més privilegiades. El sol, la lluna i les estrelles la miren contínuament i les aigües fresques brollen a dos passos d'allí. Domina amb la mirada tot el camp de Tarragona i el tall de l'avenc, amb les fonts, revesteix una ancestralitat mítica com de niu dels esperits de la terra. Lloc provocador de rites i sacralitat.

Tot el conjunt mira al migdia; el riu i l'avenc van d'Oest a Est; cap a Orient les eres d'habitatge; cap a Occident el santuari o tresor. (fig. 2).

2. *La terrassa*. És la part que deuria constituir la seu de la vida quotidiana dels pobladors del lloc. El seu estat actual no permet treure-li massa cosa, però donada la part del santuari revesteix un reconeixement d'interès que el fa complement imprescindible.

Des de la planícia de Montreial, unes quantes eres amb marges van escalonant la terrassa, baixant de nivell fins a tocar a l'avenc. Són de forma irregular i semblen naturals.

L'era més baixa, que toca a la roca del santuari, és l'única que conté alguna senyal de poblament. Té prominències rocoses de tant en tant, amb refugis o petites coves, i una paret de pedra per l'Oest, que és el turó que amaga el santuari. En aquesta paret hi ha també refugis i algun orifici molt irregular. En ser aquesta era la més profunda, és la que més s'ha omplert de terra, cobrint bona part dels refugis, fins a quedar inadvertits.

L'era següent i l'altra no presenten cap senyal visible dels tipus que acabem de veure i deixen molt indefinit fins a on s'estendria el poblat. Sembla que no massa enllà.

No es detecta res més per allà a les eres. Alguns indicis d'activitats de caça o de pesca o de terrissa crua, com sembla el racó del mateix indret baix el riu, són solament suposicions i no poden presentar-se aquí com a document.

3. *El «santuari»*. És la part més important, és un document únic. Està tot ell amagat, inaccessible i sobre el pla de la paret oberta de l'avenc, on hi bat el sol tot el dia. Només consta de forats, buidats a la roca, però de tamany, forma, profunditat i agrupament molt singular. El descriurem per la seva estructura en quatre parts: com a conjunt o composició, com a part de sòlid buit, com a part d'agrupaments o sèries i com a elements o forats o urnes.

a) Composició conjunta. Queda totalment descartada tota intencionalitat de camp visual, emmarcament o estructura de registre. Hi ha però una Línia de Terra, imaginària, horitzontal, definida pels arrencaments de les dues sèries i pel sòl del sòlid buit. La longitud total, per on s'estenen els forats sobre la immensa paret, és d'uns 5,5 m. i l'alçària màxima, a l'extrem oriental, de 2 m., mentre que a l'extrem occidental de la Línia de Terra, l'alçària és zero. L'estructura global és, doncs, la d'un triangle rectangle, de 5,5 i 2 m. per un i altre catet i descansant sobre el major. Els dos terços de la llargada total estan ocupats per un grup de forats que constitueixen la sèrie occidental, l'últim terç queda omplert pel buit, de concepte de sòlid geomètric en morfologia i continent de la sèrie oriental.

b) El sòlid buit. Es una cavitat considerable d'uns dos metres de longitud, d'alçària i quasi també de profunditat. Es un terç del total de la llargada de la Línia de Terra. Però no forma caixa cúbica ni de paral·lelogram. Té dues parets planes i verticals de la mateixa roca, amb una aresta comuna al fons. Respecte de la paret de l'avenc, una d'aquestes dues és perpendicular a aquella i l'altra, la del fons, n'és paral·lela. Enfront de les dues parets no hi ha més que espai obert a l'infinit. A baix, també de la mateixa roca com per la part alta, hi ha el sòl o pis limitat per l'interior per les dues parets, però per la part exterior lliure segueix les irregularitats de la roca que el perfila amb una curvatura més o menys convexa. Per dalt, el sostre o teulada no es massa llisa i fa pendent cap a l'interior, fins a la meitat de l'alçària en l'aresta del fons. El perfil de la part lliure, en canvi, té una curvatura molt a prop d'un quart de circumferència esmussada. La paret transversal queda tallada a meitat d'alçària per la teulada en pendent, just on es troba l'últim forat de la primera sèrie. A la paret del fons hi ha una quantitat de forats ben conservats i amb una organització perfecta, que forma la segona sèrie i és el rovell de l'ou de tot el document. L'estructura espacial del sòlid buit és, en resum, la d'un quart de cilindre truncat i dret.

c) Les sèries. Per sèries entendrem cada un dels dos agrupaments de forats clarament diferenciats i amb un ordre propi cada una d'elles.

N'hi ha dues, les dues corbes i del mateix nombre de forats: 6; les dues, també, arrenquen de la Línia de Terra i es van corbant progressivament cap a la mateixa direcció i en el mateix sentit, però amb una curvatura de radi distint i, conseqüentment, d'extensió desigual. Les identificarem com a externa o occidental i interna o oriental.

La sèrie occidental reparteix els seus 3,5 m. donant aproximadament 0,25 m. per cada un dels seus 6 forats i una distància doblada, d'un promig de

0,50 m. per interval, però progressivament desiguals, augmentant les distàncies a Occident i reduint-les cap a Orient, cosa més forçada per la curvatura ascendent dels forats que per reducció real de les distàncies. Però entre el penúltim i últim forat no hi ha interval, sembla un ordre de cinc forats en corba d'arc i un forat afegit fora d'ordre, com un complement desintegrat, o com un ajustament entre la primera sèrie i el sòlid buit, ja que toca en la mateixa aresta de la paret transversal. L'ordre corb dels forats és d'arc de circumferència, de radi aproximat als 4 m. i amb centre sobre la vertical del segon forat. El forat últim complementari crea una ambigüitat d'un possible segon ordre secundari, eliminant el penúltim, traslladant el centre de l'arc sobre el tercer forat i augmentant el radi a 5 ó 6 m.

La sèrie oriental, està, com s'ha dit, tota ella sobre la paret interna del sòlid buit. Consta de 6 forats. Els 4 primers formen un perfecte quart de circumferència, de poc més d'1 m. de radi, amb centre sobre l'aresta comuna del fons i coincidint entre els dos últims forats de la sèrie anterior. Igualment que aquesta, presenta l'ambigüitat d'un ordre secundari per dos forats complementaris o afegits i per un possible segon arc amb centre sobre l'anterior i a 2 m. d'alçària, eliminant en aquesta possibilitat el forat quart, com a marginat de l'ordre.

d) Les urnes. El terme d'urna, no en el sentit restrictiu del pres en els «camps d'urnes» sinó en el més ampli de diccionari, és el més apropiat per a designar aquests tipus de forats, ja que connota el concepte de caixa amb forma i de petitesa, en contre el de «nínxol» que connota indiferència formal i tamanyans considerables (a més del prejudici d'enterrament), com el de «forn».

La quantitat i distribució ja queden indicades amb oportunitat d'exposar les sèries, així com els seus tamanyans.

Respecte de la seva profunditat, és molt arbitrària i en no descobrir-hi cap intencionalitat, a més de la impossibilitat de saber-la amb certesa (doncs alguns estan mutilats), no l'hem tingut present. El que sí s'ha de ressenyar és que tots la presenten en la mateixa orientació, és a dir, ortogonal al pla de la paret, el que dona un sistema de paral·leles.

Quant a la forma, ens limitarem a la de la boca, que és la que sembla continuar en profunditat, però sens interès i freqüentment esborrada. En la sèrie occidental, el primer forat és triangular, equilàter i amb un dels costats horitzontal. El segon i tercer, aparenten ser circulars. El quart tendeix al quadrat i els dos últims son clarament rectangulars, amb els costats més llargs en posició vertical, essent l'últim el més exagerat en el contrast dels costats i posat sota mateix del penúltim, a la dreta. Els de la sèrie oriental, el primer i segon forats estan força destrossats per descrostament de les humitats del racó que retenia l'aigua de les neus i pluges, encara que s'entreveuen circulars. El tercer, té la forma més complexa de tots, s'acosta molt a la forma composta de l'«hormacina», arqueiat per dalt, pla a baix i bona part rectilínia pels costats. El quart és triangular isòsceles i els dos afegits últims són rectangulars, amb els costats més llargs verticals.

És de mencionar una forma poc precisa com de gran rectangle vertical al fons, tocant a l'aresta interior del sòlid buit i a l'alçària dels últims forats de la primera sèrie, coincidint amb el centre de l'arc de la segona.

Amb tot això, creiem haver presentat el document amb suficient aproximació a la realitat.

Direm, finalment, que l'erosió i el desgast poden qüestionar algunes de les coses dites, però en els trets importants no, a pesar de les grans dificultats del lloc i perill, amb medis tan sumament precaris com els nostres, que bé es pot dir que són els de l'«amor a l'art». Aquesta mateixa escabrositat del lloc li dona una ancestralitat paleolítica i la mateixa manera d'expressar les formes té tot el regust primitiu de l'experimentació artística, més que no pas la precisió tècnica de la fórmula, tal com avui les tenim conceptualades.

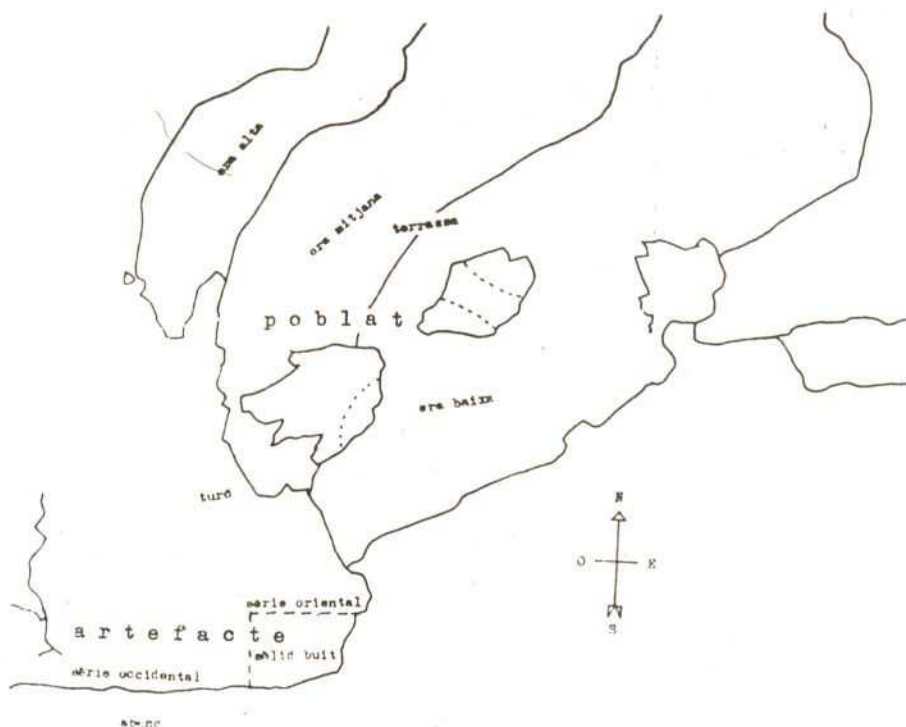

Figura 2. Croquis topogràfic de la totalitat del document.

IV. MÈTODE I PROCEDIMENT D'ANÀLISI

Aquest document és tan únic que es quasi impossible aplicar-hi qualsevol dels mètodes arqueològics coneguts, tant els tradicionals com els químics més moderns, doncs tots ells suposen la base de l'objecte trobat, però aquí l'objecte trobat no és matèria, ni objecte, sinó forats, buits! ⁽⁴⁾.

No hi ha rastre de cap altra matèria per a determinar-los que la immensa roca de la paret que, com és fàcil de suposar, no té res a veure amb les formes, treball i temps en què s'elaborà l'obra.

Si existís algun mètode capaç de determinar l'envelliment de ferida d'una pedra, fora l'adequat per aquí, però el desconeixem.

El mètode comparatiu, que sempre permet alguna possibilitat, tampoc té prou validesa aquí, ja que per l'única referència de la singularitat del buit no té els termes «ante quem» ni «post quem».

Amb tot, hi ha una cosa que proman comuna amb els objectes, tant per als plens com per als buits: la forma, l'estructura, el sentit. Amb això, doncs ens aferrarem com a únic recurs i amb aquesta «positivització» restaurada podrem fer comparacions, però no pas per qualitats de matèria, sinó solament per tipologies formals. L'experimentació de l'espai en cubicatges buits, tant amb la seva concepció, com amb la seva representació, es cosa específica de l'Arquitectura i per això l'hem classificat en el títol com a document arquitectònic.

Aquest mètode de tipologia comparada i sols de formes és molt relliscós, ja que certs tipus i formes tenen unes repeticions cícliques que, tan aviat estan presents com desapareixen com tornen a ser-hi. A pesar de tot, l'aspecte no és del tot caòtic. Inclusivament aquestes presències i absències tenen les seves lleis o, al menys, les seves seqüències paradigmàtiques d'encadenament relatiu que, precisament en Història de l'Art, constitueixen la base històrica dels estils ⁽⁵⁾.

Per aquest camí, doncs, procedirem a cercar sentit explicatiu d'aquest document. Començarem per l'anàlisi de la cosa en sí mateixa, ens decantarem cap el tipus de cultura relativa que hi mostri coherència i ho contrastarem a nivell universal després. Finalment ajustarem la interpretació a la més probable i explicativa dins el sistema, tant en classificació com en cronologia, seguint conscients que cada un d'aquests passos es recolza en la validesa dels anteriors i que el dubte proman ⁽⁶⁾.

(4) Una interessant exposició de mètodes i els seus condicionaments de validesa es pot trobar a ALMAGRO, M.: *Introducción al estudio de la Prehistoria y de la Arqueología de campo*. Guadarrama. Madrid, 1978. També LAMING, A.: *La découverte du passé*. Paris, 1952.

(5) La formulació d'aquestes seqüències, pròpies de la posició relativa dins de tot procés, fou presentada per Wölfflin en la Història de l'Art, tipificada amb la frase: «no tot és possible en tots els temps», dins de la seva «Història de l'Art sense noms», amb l'obra: *Principios Fundamentales en la Historia del Arte*. Espasa Calpe. Madrid, 1961.

(6) La problemàtica de datació i la de la cronologia, tan absoluta com relativa, s'exposa en moltes obres, com en la citada en la nota cinquena i en LEROI-GOURHAN, A.: *La Prehistoria*. Labor. Barcelona, 1976.

V. ANÀLISI

Havent aprofitat l'oportunitat de la descripció per avançar els primers passos de tot anàlisi semiològic, com són els primers nivells dels elements, dimensions i formes, com fins i tot relacions estructurals del conjunt, ens lliurem aquí d'aquella feina elemental que, de totes formes, la fem altra cop present, però que no repetirem.

Ara ens permetrà posar-nos de ple en un nivell més ambiciós, que podem anomenar semàntic, en quant intenta descifrar el sentit de la imatge.

Tota proposta iconogràfica pot transferir el sentit intencional de tres maneres o a tres nivells d'iconicitat distints ⁽⁷⁾. Sense posar-nos en mig de controvèrsies tècniques, es pot simplificar atenent a que un mateix contingut es pot transferir: per la forma corresponent a aquell contingut (com la forma de lleó transmet el contingut del concepte lleó); per una fórmula de complicitat en la que un impliqui l'altre (com la formulació d'ombres implica la llum); o, finalment, per previ acord arbitrari amb associar a uns continguts unes senyals determinades, encara que entre ells mai hagin tingut res a veure entre sí. Dit a la inversa, pel que procedeix a l'anàlisi, donada una imatge gràfica podem desprendre'n tres continguts: el que per sí sola li és propi; el que hàgim convingut associar-li i el que hi quedi implicat.

Bé que això no és més que un model de tipus extrems, però ens indica camins nets, sense anul·lar els molts graus intermitjos que sempre resulten ser els més normals.

Només per això sol ja podem dir que, tenint al davant la imatge descrita i el propi document, el camí del sentit convencional queda barrat, el desconexem i poques probabilitats de saber-lo resten, perquè la convenció és arbitrària. El de proporcionalitat entre contingut i forma tampoc hi és, doncs aquella imatge per sí no es representativa de res. Resta el camí del sentit per implicació, que és el paràsit de l'Arquitectura. En tota imatge arquitectònica el sentit exclusivament estètic és tan absurd com estúpid és un sentit utilitari sol exceptiu dels altres. El més normal és rebre el contingut que porta en sí i descifrar l'intimament implicat, el que resulta còmplice d'allò.

El sentit incomplet, però el directament trasmès pel document, és de joc de duplicitat, de seqüències, de posicions i de categories. El joc de duplicitat ve donat, principalment, per les dues sèries, quasi iguals i l'una al costat de l'altra; segonament, pel contrast del ple de la paret amb la gran caixa buida del sòlid, amb total correspondència amb el duplicat anterior i, tercerament, per l'antinòmia llum-ombra, que ve donada com a protagonista pel joc més general i radicalment únic del ple i del buit.

El joc de seqüències no es pot ni dissimular davant de l'organització i repetició dels forats, en afinitat d'unitats, forma i curvatura. Del dualisme llum-

(7) PANOFKY, E.: *Estudios sobre Iconología*. Alianza Editorial. Madrid, 1976. Sobre l'anàlisi semiològica de la imatge gràfica, avui hi ha tota una teoria molt experimentada, però com a base simple val la de Panofsky i similars.

ombra es reitera la seqüència, s'intensifica i s'enriqueix de tal manera que és obligat reconèixer, sobre l'estructura fixa de les formes seriades, una sobreestructura mòbil de projecció de les ombres. Cap dins de l'objectivitat, el supòsit del sistema de paral·leles donat per les profunditats posant-les en positiu, mitjançant pals que sobresortissin fins a un cert nivell, amb el que la seqüència es reforçaria molt més pel relleu, per la llum, pel moviment i pels desplaçaments.

El joc de posicions és patent pel tectonisme horitzontal-vertical, pel concepte de base del sòl del sòlid buit, per les formes de les urnes rectangulars, més encara les triangulars i, sobretot, la d'«hornacina». El joc més fort de posició és l'ubicació del lloc elegit per treballar l'obra: ancestral, inaccessible, perpendicular al migdia.

Per últim, el joc de categories es desprèn dels tamanys, de les formes, dels nivells, dels intervals...

Si les finestres, portes, escales i pisos ajuden a descriure el sentit implicat en l'estètica directa de l'Arquitectura: l'habitabilitat; després d'aquest sentit directe analitzat, ens manca i urgeix el sentit implicat i complementari còmplice d'aquest.

VI. INTERPRETACIÓ DE L'ANÀLISI

Descrit i analitzat el document i obtingut el sentit directe primer d'ell, passarem a cercar el sentit complet, el sentit implicat amb l'obra però que no està en ella, el còmplice de per què aquesta obra existeix així tal com és.

Valent-nos del procés dialèctic d'anàlisi i síntesi, de les dades anteriors ja queden anul·lades una gran quantitat de possibilitats, per resultar ara inversemblants com per exemple, no pot ser una obra neoclàssica del XIX. És a dir, les característiques de l'obra encaminen cap a uns sectors culturals geogràfics i temporals, que resulten el pom de versemblances que encaixen amb les característiques.

La primera característica es el valdre's de roques muntanyoses com a base o suport i excavar-les directament sense arrencar la pedra, passar-la pel taller, transportar-la i, finalment aparedar-la per agregats, que suposa tota una indústria de certa complexitat; les coves i refugis del costat acaben de fer el pes per a una qualificació d'un tipus que es designa com a «trogloditisme». Però això no aclareix massa cosa, ja que són molts els pobles i els temps que l'han posseït. En plena civilització, a Europa existeix; i un exemple el tenim a Espanya a Purullena, prop de Guadix, amb els cotxes davant l'entrada de la cova. El trogloditisme va ser vigent massivament als finals del Paleolític o Neolític, fins que començaren a néixer les cultures urbanes.

La segona característica determinant es l'organització d'elements, de parts i del tot, així com el sentit tectònic de verticalitat i horitzontalitat, que podem resumir com a composició, però no de format, sinó tan sols de Línia

de Terra. Per aquesta característica queda exclosa la pertinença al Paleolític, doncs mai es troba allí agrupament amb distàncies ben concebudes, organitzacions complexes ni, molt menys, el concepte tectònic i Línia de Terra. Pel contrari, elements i figures aïllades, superposicions de figures, representació atectònica i manca de Línia de Terra. Però l'absència d'emmarcament és comuna al Paleolític, al Neolític, a les cultures molt primitives i al dibuix infantil. Els primers agrupaments de figures amb una certa constància en la majoria de representacions no es donen fins a l'art Llevantí-Africà i tenen ja Línia de Terra gran part d'ells, en uns anys que es situen cap al 5000 a.C. Per la part contrària, és a dir, en les cultures ja «històriques», l'emmarcament es fa imprescindible company de les representacions, des del molt sofisticat dels clàssics fins als més primitius i elementals dels vasos ceràmics o de registre dels egipcis i mesopotàmics. Tenim, doncs, un altre sector exclòs però només vàlid amb cronologia relativa, ja que mentre el Pròxim Orient estava ja en plena Història, a les nostres terres continuaven les cultures prehistòriques.

Una tercera característica de pes la dona el geometrisme. És una obra eminentment geomètrica, quasi podríem dir que ho és exclusivament. Encara que els esquemes no «figuratius» ja tenen presència en èpoques quasi paleolítiques, la figura netament geomètrica i el geometrisme en general no té cabuda fins als finals del Llevantí-Africà i cultura ceràmica ⁽⁸⁾. Després, ja no es desconeix mai més.

Una quarta, menys determinant, és la classificació per diferenciació de formes i l'absència de tot signe o símbol o lletra per la identificació, la qual cosa fa soposar un desconeixement de tot tipus d'escriptura. Al voltant de la meitat del primer mil·lenni a.C. es pot dir que Europa ja usava escriptures indígenes o importades que desaparegueren amb la romanització, per acceptació de l'escriptura romana.

La geografia local ens donarà més tard unes valuses precisions que el trogloditisme i l'escriptura no acaben de validitzar.

De moment tindriem ja uns sectors temporals i culturals concentrats entre el cinquè i primer mil·lenni a.C.

Vegem ara quins tipus de cultures o societats hi ha en aquests temps, quins models de grups humans tenim documentats en les nostres terres o properes.

Per breuetat, ens limitarem a ressenyar el més relacionat al cas i a indicar la bibliografia, però només la directament relacionada amb la geografia local, la de referències «ad hoc» i l'estrictament necessària.

El model més generalitzat paleolític és el de l'home com a paràsit de la Terra, depredador, destructor, incapaç de produir i mancat d'enginy per a explotacions i organitzacions racionals d'un mínim de complexitat. Com ja s'ha donat per exclòs fa uns moments, no lliga amb el nostre document, tot i con-

(8) BREVIL, H.: *Les peintures rupestres schématiques de la péninsule ibérique*. Lagny, 1933-35, 4 vol.

servant-ne un regust per l'encestralitat i rudesia de la seva realització, com s'ha dit més endarrera.

El Neolític, en canvi, no presenta tanta simplicitat de model, però tampoc hi ha cap dubte avui en admetre'n un de comú a l'època postglacial, pels dos principals factors del canvi climàtic (amb totes les implicacions que comporta) i del madurament de l'evolució de l'espècie humana. La coincidència dels dos en alguns sectors, que constituïen nucli de relacions interculturals i geogràfiques, va provocar una acceleració i avantguarda en alguns punts, mentre en altres, on les circumstàncies foren menys favorables o més adverses, el canvi fou poc accentuat o inclusivament limitat a una parcial importació dels progressos i més retardat.

Aquest model neolític genèric és el del llençament a la invenció de recursos pel domini o control de la natura i l'explotació primera per intervenció racional dels recursos a l'abast. Això es concretà en la domesticació d'animals, el cultiu i agricultura, la cria d'espècies comestibles i els primers fixaments de coneixement científic de les coses naturals, amb les conseqüències de l'afincament o necessària perdurança en un lloc i uns mínims d'organització social. A primeres necessitats corresponen primeres solucions. El nucli principal amb tot això, com és sabut, es situa en el Pròxim Orient. Però també és sabut que el Llevant espanyol constituí un nucli considerable, entre el centre cultural Franco-cantàbric del Paleolític i la part nord d'Àfrica i Neolític del Pròxim Orient. No era Tarragona un lloc advers ni tan sols neutral per al canvi, ni culturalment (l'únic gran estil dels temps és, en un cert període bastant llarg, el Llevantí-africà) ni geogràficament (doncs si bé el Pròxim Orient constitueix el més fort encreuament geogràfic de comunicació de l'antic continent, el segon canal de transvasament i primer punt occidental de contacte és Gibraltar. Les condicions climàtiques, amb la fauna i flora corresponent, són anàlogues i, dins de la zona temperada, de latitud al voltant dels 35° i temperatures tèbies). El model neolític genèric encaixa amb el nostre document com anell al dit. I, dins del Neolític, rebutja el més remot i el més modern. Queda ben assentat cap al mig, amb invencions, però primerenques; amb radicament en un mateix lloc, però primari; amb organització, però elemental; amb enginy i treball específic, però rudimentari i, probablement agrícola o pastoril, però en els seus inicis.

Els coneixements d'aquest període i d'aquestes comarques es bastant confús, no direm pobre, però sí poc clar.

Sortosament, han estat descobertes i estudiades una abundant quantitat de documents d'aquests temps no fa massa anys, des de les pintures de El Cogull i Rojals, Alpera i Bicorp⁽⁹⁾, fins als poblats ibèrics, ceràmics i preceràmics⁽¹⁰⁾.

(9) OBERMAIER, H.: Nouvelles études sur l'art rupestre du Levant espagnol. *L'Anthropologie*, vol. 47. Paris, 1937.

BELTRAN, A.: *Arte Rupestre Levantino*. Zaragoza, 1968.

(10) BOSCH GIMPERA, P.: *Prehistòria Catalana*. Barcelona, 1919.

BOSCH GIMPERA, P.: *Etnologia de la Península Ibèrica*. Barcelona, 1958.

GIBERT, A.M.: *Tarragona Prehistòrica i Protohistòrica*. Barcelona, 1909.

De les serres de Prades i La Mussara, així com dels veïns més immediats, es pot trobar una bona exposició en el Dr. Vilaseca⁽¹¹⁾. Es molt curiós que en una àrea escassament de 15 a 20 km. de diàmetre, Montreial quedi al centre d'un cercle tancat pels jaciments de La Riba, Rojals, Capafons, Prades, La Febró, La Mussara, Albiol i Alcover, que ja pertanyen la majoria a l'època ceràmica o a la primera llevantina algun, com les pintures de Rojals, amb un buit cronològic enmig sense documents d'enllaç entre uns i altres. Alguns d'aquests poblats estan situats ja a les valls, no a les altures, i presenten un tipus de vida i assentament ja quasi propi del de cultures urbanes i possessió de metalls⁽¹²⁾.

No ens detindrem a seguir un per un aquests poblats i per què no encaixen ni tenen res en comú amb el nostre document. Tan sols pel trogloditisme ja es presenta un abisme entre ells i, no cal dir, per la singularitat tan rara del document que tractem. L'extravagància del nostre cas fa que no quedi explicat ni lligat en cap dels documents coneguts de per allí ni d'aquells temps. Però tindria cabuda en aquest buit temporal, en aquesta anella que falta en la cadena del Neolític català i tarragoní, entre el Protoneolític i l'E-neolític, 4000-2000 a.C., que podem designar com a Protohistòric, en vistes a una referència absoluta⁽¹³⁾.

Sortint del veïnat immediat, que no ens ha donat solucions directes, les referències més properes d'aquests dos mil anys que resten són les de la cultura cardial «Montserratina» i la de les cultures de les «altiplanícies» del mediterrani franco-català. Al sud d'Espanya tindriem les cultures de Los Millares i potser també la de El Argar.

Amb totes aquestes hi ha una borrosa afinitat en quant remouen més pedres que fang i es mouen més en coves i descoberts no «urbans» que no pas entre carrers i cases. Però quasi totes elles tenen ceràmica i es pot dir que són creatives en aquest medi, a excepció de les anomenades cultures d'«altiplanícies», les quals, estudiades per Louis⁽¹⁴⁾ i algunes precisions relacionades d'En

- (11) VILASECA, S.: *El poblado y necrópolis de Molà*. Madrid, 1943.
VILASECA, S.: El campo de urnas de Les Obagues de Montsant y la evolución de la cultura de las urnas en el Sur de Cataluña. En *Archivo Español de Arqueología*, nº 66, Madrid, 1947.
VILASECA, S.: *Nuevos Yacimientos tarraconenses de cerámica acanalada*. Insto. de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV». Centro Comarcal de Reus. Reus, 1954.
VILASECA, S.: *Reus y su entorno en la Prehistoria*. Edit. Rosa de Reus. Asociación de Estudios reusenses. Reus, 1973, 2 vol.
VILASECA, S.: *Vestigios de un poblado y necrópolis en Riudecols*. Publicaciones del Insto. Alfonso el Magnánimo, del Servicio de Investigaciones Prehistóricas. Valencia, 1974.
- (12) MUÑOZ, A.M.: *Cultura neolítica catalana*. Barcelona, 1965.
ESTEVE, F.: Un poblado en la primera Edad del Hierro en la Plana de Castellón. En «*Ampurias*», VI. Barcelona, 1944.
- (13) CASTILLO, A. del: El problema del Neolítico español. En *Historia de España*, de Menéndez Pidal, I, 1947.
- (14) LOUIS, M.: *Préhistoire du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*. Nîmes, 1948.

Bernabó ⁽¹⁵⁾, les tipifiquen com a despreniment dels problemes paleolítics de la caça i de la pesca i l'inici en la problemàtica del pastoreig, lligades amb les immediates seguidors, les cultures de les «coves», amb tota la problemàtica de l'agricultura, pròpia del cultiu, la sembra, la floració, les pluges, el madurament, la sega i la collita. Aquesta primera sorgida de la problemàtica de la cultura de les pintures rupestres tardanes, és a dir, de les pintures del Llevant espanyol, inclusivament amb tota la càrrega de geometrisme que es dona en les últimes, com les de «la cueva de los Letreros» de Vélez Blanco (Almeria), és un pas imprescindible en el procés, abans d'arribar aquest a les cultures megalítics i urbanes i arrelades en el pastoreig i agricultura.

Aquests «tipus» exposats de cultures són el que podríem dir els models «purs» i, pel moment, no se'n disposen d'altres. Però no vol dir que tota realitat neolítica quedi reduïda a això. Hi ha tantes altres possibilitats de mescles com inclús d'abruptaments incomprensibles o sorprenents al menys. En l'obra de Leroi-Gourhan citada en la nota 6, diu: «No es, pues, de extrañar que no se pueda aplicar un cuadro general (per l'Europa mediterrània) a la evolución de los neolíticos chipriotas o cicládicos,... y del Levante español, aunque no obstante se vean aparecer, a veces sin intermediarios conocidos, en Cerdeña o en España, por ejemplo, rasgos culturales claramente originarios del otro extremo del Mediterráneo» ⁽¹⁶⁾.

Si el model Neolític ja hem vist que venia com anell al dit per al nostre document, dins del Neolític, diríem que la cultura de les altures ja endinsada en la de les coves o, millor, la de les coves amb herència de la de les altures, no solament casa, sinó que sembla despresada i escrita per a ell.

Amb això tindriem donada una cronologia relativa i l'anella que encadena sense interrupcions el poblament de les nostres terres.

Hem ampliat aquell sentit directe de l'anàlisi amb el sentit implicat del d'aquestes cultures i temps. Però falta, encara, que la part principal del document (el de la paret de l'avenc) quedi explicada.

Quin és el seu còmplice? Presentem les possibilitats paradigmàtiques de sentit, limitant-nos a les més versemblants.

1. Sentit ancestral. S'accepta la cosa tal com es presenta, suposant que el sentit implicat ha perdut comprensió o lògica per a nosaltres o que, inclusivament coneixent-lo, no ens significaria res.

Una actitud que, si és oberta, és mereixedora d'atenció, ja que respecta tot l'autèntic i es reserva, abans que distorsionar possiblement part de la realitat, fins a més abundància documental.

No obstant, si ens acontentem amb aquest sentit enigmàtic de «coses de primitius», ens quedem coneixent molt poc del que podríem conèixer. Aquesta actitud està mancada, en el fons, de la curiositat científica que, n'és l'arrel de tot coneixement. Si quedéssim satisfets amb això, el docu-

(15) BERNABO, L.: Le culture preistoriche della Francia Meridionale o della Catalogna e la successione della «Arene Candide». En «*Rivista di Studi Luguri*», XV, 1949.

(16) pág. 104.

ment restaria sense una explicació adequada i, a més, per aquesta mateixa poca informació, el document no presentaria cap altre interès que la seva curiosa singularitat. Creiem que s'hi pot treure més suc.

2. Sentit de «Tresor». Si l'interpretació anterior podria qualificar l'obra de «Santuari», pel misteri de rites desconeguts, en aquesta es pretén esbrinar un xic més el sentit assequible a nosaltres i més explicatiu de la seva raresa. El sentit de «tresor» interpretaria el document com a un lloc i artefacte de secret i protecció per a reserva i conservació de la possessió dels més preats bens del grup humà. Quedaria així explicada la seva inaccessibilitat, la contigüitat a un poblat, la quantitat de dipòsits corresponents a les diverses classes d'objectes apreciats pels pobladors del lloc i inclusivament les formes variades, que podrien respondre a categories d'apreciacions o a diferenciacions de diversos tipus de classificació.

No obstant, amb això sol tampoc queda explicat tot el document, doncs la doble seriació i l'ordre de les sèries i la seva curvatura resten tan enigmàtics com abans.

A més, ens diu molt poc de nou i d'importància de la seva raresa (la major part de «tresors» que coneixem documentats són enterrats o en cambres subterrànies) i no fa més que atribuir-li un sentit comú a quasi qualsevol cultura i artefacte.

3. Sentit necrològic. Aquesta interpretació atribuiria la funcionalitat de cementiri del poblat al nostre document. Explicaria el sentit ancestral de la mort, per una part, i el d'intocabilitat i respecte als difunts, per una altra. L'explicabilitat afecta també a les urnes o dipòsits o forats que passarien a ser nínxols. Igualment presenta coherència la nombrosa quantitat de forats, així com també la diversitat de formes, que correspondria a distincions dels personatges enterrats.

Si enterraments semblants coneguts com a hipogeus avalen aquesta interpretació, la petitesa dels dipòsits suposaria la pràctica de l'incineració o conservació d'uns pocs ossos, com sembla que fou el costum dels anomenats «camps d'urnes», però aquests, com anteriorment, les cendres i ossos s'enterraven sota terra.

Per altra part, resta igualment sense explicació l'ordre corb, la seriació i la duplicitat de les sèries, és a dir, el document en la seva especificitat no resta justificat tal com és en sí mateix.

4. Sentit de graner. Una interpretació menys genèrica i més propia del tipus de cultures pertinents a l'anàlisi morfològica que havem fet i a les que hem arribat abans, dites d'iniciació a l'agricultura, fora l'explicar el nostre document com a dipòsit de grans o llavors ja sigui per menjar ja sigui per a sembra. La petitesa dels forats no presenta gaire lògica amb un dipòsit de grans per a menjar i, en canvi, en mostra molta per a dipòsit de conserva de llavors per sembrar.

En qualsevol cas, l'inaccessibilitat i l'amagatall queden prou explicats, com també per primera vegada tindria coherència l'elecció d'un lloc sec i

solejat com és la pedra, de cara al sol i amb buits protegits per la pròpia pedra, roca viva immensa al llarg de la paret de l'abenc.

Aquest sentit utilitari respon a la problemàtica de selecció, separació, conservació i disponibilitat de llavors, pròpia dels primitius i primers pagesos.

De manera semblant, queda explicada la quantitat de forats i la diversitat de formes, que respondrien a classificacions de tipus de llavors distintes per a ser identificades en qualsevol moment.

Tot i havent aportat molta explicació al document i conservant, per altre part, tots els avantatges de les altres interpretacions, la configuració més pròpia i enigmàtica de l'artefacte de la paret de l'avenc, amb el seu sòlid buit, amb les seves sèries i ordre corb, com també en les seves repeticions de números i formes de forats, resten reclamant una justificació de la seva forma de ser i de no ser d'altra manera.

5. Varis. Altres variants d'aquestes interpretacions, però anàlogues en els seus «pros» i «contres», foren les de dipòsits d'eines, armes, vasos, hams, raspadors, puntes de fletxes, ganivets, destrals, etc. que li atribuirien un sentit d'armari.
6. L'interpretació menys absurda i més explicativa. Com hem vist, totes les interpretacions dites presenten un grau important d'absurditat de la forma concreta que presenta el document. Però, per altra part, totes elles, i una per una, presenten una raó d'existència més o menys parcial que podria justificar la presència del document «modo grosso» entre nosaltres.

Però aquesta rusticitat resolutiva no ens ha satisfet i hem cregut, amb el que ens ensenya l'Art, que una forma mai és absurda i que, inclusivament quan ho vol aparentar, traspua per arreu la seva intencionalitat de lògica de crítica. Aquí ni ho vol aparentar d'ésser absurda. La intencionalitat de forma és neta. Aleshores, no s'escau acceptar satisfactòriament una absurditat de forma, una forma que ha de tenir la seva funció justificadora.

Ens hem aplicat a l'estudi de descriure aquesta incògnita i creiem haver aconseguit la resposta justificativa, funcional i la més explicativa de la raó de ser la forma concreta del document, però tan pel sol propòsit d'aquest informe-tema de poblament i d'Història de l'Art com pel detingut examen tècnic i llarga demostració dels elements, la interpretació que jutgem més probable no podem presentar-la aquí i ho farem en una pròxima ocasió.

Valgui, per ara, la coneixença del document i l'àmbit en què es mou, com la seva significança documental per al poblament de Tarragona i per a la Història de l'Art i Arqueologia, que comporta les següents resolucions.

VII. CONCLUSIÓ

Després d'insistir una vegada més amb el prudent recel ⁽¹⁷⁾ sobre la certesa dels resultats, degut al mètode obligat a seguir a falta d'un altre millor, podem establir, breument i en diversificació de més a menys fiabilitat, les resolucions següents:

1.ª El document presenta dues documentacions independents de presentació. L'una de poblat, molt pobre en dades, i l'altre d'artefacte, la més excepcional i relativament ben conservada.

2.ª Ambdues parts es recolzen mútuament per a ser classificades per les seves característiques com a

a) trogloditisme o habitabilitat entre coves i roques, incloent-s'hi el sedentarisme del grup humà per uns mínims de perdurabilitat.

b) Neolitisme troglodític, rebutjant el paleolític i el modern.

c) Neolitisme troglodític central, refusant el Mesolític o Epipaleolític i els poblats «urbans» i dels metalls.

d) Neolitisme troglodític central d'iniciació de l'agricultura que, en les terres més properes del Mediterrani meridional francès, es tipifiquen com a cultures d'altiplanícies i de coves, propera a la cardial «montserratina» i omplint el buit a Prades entre el Llevant i els metalls. Contemporània de l'activitat dolmènica i ubicada en l'Eneolític hispà. Sense més precisió ni altre document comparable el podem designar com a «protohistòric», atenent a la seva proximitat a la data en que la cronologia absoluta comença a iniciar la Història.

e) gènere de producte conegut avui com arquitectònic, incloent-hi més la funcionalitat que no pas la dimensió esteticista i, pel que fa relació a la part excepcional de l'avenc, l'específica dimensió d'enginyeria. Primer document mundial de la forma en buit en l'espai massís.

f) data aproximada absoluta més aproximadament probable, després de la relativa, 3000-2000 a.C.

(17) El recel és més que necessari aquí, quan ja és prudent amb molts altres fets més documentats. La problemàtica del Neolític hispà i les seves fases es pot seguir per les obres de PERICOT, L.: *El Paleolítico y Epipaleolítico en España*. Madrid, 1954; ALMAGRO, M.: *Los Problemas del Epipaleolítico y Mesolítico en España*. En «*Ampurias*», 1944, pag. 1-18; CASTILLO, A. del: *El Neoneolítico*. En «*Historia de España*», de Menéndez Pidal, 1, 1947.

